0.1 Faktorisering

0.1 Kvadratsetningene

For to reelle tall a og b er

$$(a+b)^2 = a^2 + 2ab + b^2 \qquad (1. \text{ kvadratsetning})$$

$$(a-b)^2 = a^2 - 2ab + b^2 \qquad (2. \text{ kvadratsetning})$$

$$(a+b)(a-b) = a^2 - b^2$$
 (3. kvadratsetning)

Språkboksen

 $(a+b)^2$ og $(a-b)^2$ kalles **fullstendige kvadrat**.

3. kvadratsetning kalles også konjugatsetningen.

Alle kvadratsetningene er *identiteter*. En **identitet** er en ligning som er oppfylt uansett hvilke verdier man gir variablene i ligningen.

Eksempel 1

Skriv om $a^2 + 8a + 16$ til et fullstendig kvadrat.

Svar

$$a^{2} + 8a + 16 = a^{2} + 2 \cdot 4a + 4^{2}$$
$$= (a+4)^{2}$$

Eksempel 2

Skriv om k^2+6k+7 til et uttrykk der k er et ledd i et fullstendig kvadrat.

Svar

$$k^{2} + 6k + 7 = k^{2} + 2 \cdot 3k + 7$$
$$= k^{2} + 2 \cdot 3k + 3^{2} - 3^{2} + 7$$
$$= (k+3)^{2} - 2$$

1

Faktoriser $x^2 - 10x + 16$.

Svar

Vi starter med å lage et fullstendig kvadrat:

$$x^{2} - 10x + 16 = x^{2} - 2 \cdot 5x + 5^{2} - 5^{2} + 16$$
$$= (x - 5)^{2} - 9$$

Vi legger merke til at $9 = 3^2$, og bruker 3. kvadratsetning:

$$(x-5)^2 - 3^2 = (x-5+3)(x-5-3)$$
$$= (x-2)(x-8)$$

Altså er

$$x^2 - 10x + 16 = (x - 2)(x - 8)$$

0.1 Kvadratsetningene (forklaring)

Kvadratsetningene følger direkte av distributiv lov ved multiplikasjon (se MB).

0.2 Sum-produkt-metoden

Gitt $x, b, c \in \mathbb{R}$. Hvis $a_1 + a_2 = b$ og $a_1 a_2 = c$, er

$$x^{2} + bx + c = (x + a_{1})(x + a_{2})$$
(1)

Eksempel 1

Faktoriser uttrykket $x^2 - x - 6$.

Svar

Siden
$$2(-3) = -6$$
 og $2 + (-3) = -1$, er

$$x^2 - 1x - 6 = (x+2)(x-3)$$

Faktoriser uttrykket $b^2 - 5b + 4$.

Svar

Siden
$$(-4)(-1) = 4$$
 og $(-4) + (-1) = -5$, er

$$b^2 - 5b + 4 = (b - 4)(b - 1)$$

Eksempel 3

Løs ulikheten

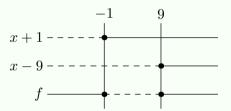
$$x^2 - 8x - 9 \le 0$$

Svar

Siden
$$1(-9) = -9$$
 og $1 + (-9) = -8$, er

$$x^2 - 8x - 9 = (x+1)(x-9)$$

Vi setter f = (x+1)(x-9), og lager et **fortegnsskjema**:

Fortegnsskjemaet illustrerer følgende:

- Uttrykket x + 1 er negativt når x < -1, lik 0 når x = -1, og positivt når x > -1.
- Uttrykket x-9 er negativt når x<9, lik 0 når x=9, og positivt når x>9.
- Siden f = (x+1)(x-9), er

$$f>0$$
når $x\in[-\infty,-1)\cup(9,\infty]$

$$f = 0 \text{ når } x \in \{-1, 9\}$$

$$f < 0$$
 når $x \in (-1, 9)$

3

Altså er $x^2 - 8x - 9 \le 0$ når $x \in [-1, 9]$.

0.2 Sum-produkt-metoden (forklaring)

Vi har at

$$(x + a_1)(x + a_2) = x^2 + xa_2 + a_1x + a_1a_2$$

= $x^2 + (a_1 + a_2)x + a_1a_2$

Hvis
$$a_1 + a_2 = b$$
 og $a_1 a_2 = c$, er

$$(x + a_1)(x + a_2) = x^2 + bx + c$$

0.2 Andregradslikninger

0.3 Andregradslikning med konstantledd

Gitt likningen

$$ax^2 + bx + c = 0 (2)$$

hvor $a,b,c\in\mathbb{R}$. Da er

$$x = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a} \qquad (abc\text{-formelen})$$

Hvis $x=x_1$ og $x=x_2$ er løsningene gitt av abc-formelen, er

$$ax^{2} + bx + c = a(x - x_{1})(x - x_{2})$$
(3)

Eksempel 1

- a) Løs likningen $2x^2 7x + 5 = 0$.
- b) Faktoriser uttrykket på venstre side i oppgave a).

Svar

a) Vi bruker abc-formelen. Da er $a=2,\,b=-7$ og c=5. Nå får vi at

$$x = \frac{-(-7) \pm \sqrt{(-7)^2 - 4 \cdot 2 \cdot 5}}{2 \cdot 2}$$

$$= \frac{7 \pm \sqrt{49 - 40}}{4}$$

$$= \frac{7 \pm \sqrt{9}}{4}$$

$$= \frac{7 \pm 3}{4}$$

Enten er

$$x = \frac{7+3}{4} = \frac{5}{2}$$

eller så er

$$x = \frac{7 - 3}{4} = 1$$

b)
$$2x^2 - 7x + 5 = 2(x - 1)\left(x - \frac{5}{2}\right)$$

Løs likningen

$$x^2 + 3 - 10 = 0$$

Svar

Vi bruker abc-formelen. Da er $a=1,\,b=3$ og c=-10. Nå får vi at

$$x = \frac{-3 \pm \sqrt{3^2 - 4 \cdot 1 \cdot (-10)}}{2 \cdot 1}$$
$$= \frac{-3 \pm \sqrt{9 + 40}}{2}$$
$$= \frac{-3 \pm 7}{2}$$

Altså er

$$x = -5$$
 \vee $x = 2$

Eksempel 3

Løs likningen

$$4x^2 - 8x + 1$$

Svar

Av abc-formelen har vi at

$$x = \frac{8 \pm \sqrt{(-8)^2 - 4 \cdot 4 \cdot 1}}{2 \cdot 4}$$
$$= \frac{8 \pm 4\sqrt{4 - 1}}{8}$$
$$= \frac{2 \pm \sqrt{3}}{2}$$

Altså er

$$x = \frac{2 + \sqrt{3}}{2} \quad \lor \quad \frac{2 - \sqrt{3}}{2}$$

Andregradslikninger (forklaring)

Gitt likningen

$$ax^2 + bx + c = 0$$

Vi starter med å omskrive likningen:

$$x^2 + \frac{b}{a}x + \frac{c}{a} = 0$$

Så lager vi et fullstendig kvadrat, og anvdender konjugatsetningen til å faktorisere uttrykket:

$$x^{2} + \frac{b}{a}x + \frac{c}{a} = x^{2} + 2 \cdot \frac{b}{2a}x + \frac{c}{a}$$

$$= \left(x + \frac{b}{2a}\right)^{2} - \frac{b^{2}}{4a^{2}} + \frac{c}{a}$$

$$= \left(x + \frac{b}{2a}\right)^{2} - \frac{b^{2} - 4ac}{4a^{2}}$$

$$= \left(x + \frac{b}{2a}\right)^{2} - \left(\sqrt{\frac{b^{2} - 4ac}{4a^{2}}}\right)^{2}$$

$$= \left(x + \frac{b}{2a}\right)^{2} - \left(\frac{\sqrt{b^{2} - 4ac}}{2a}\right)^{2}$$

$$= \left(x + \frac{b}{2a} + \frac{\sqrt{b^{2} - 4ac}}{2a}\right) \left(x + \frac{b}{2a} - \frac{\sqrt{b^{2} - 4ac}}{2a}\right)$$

Uttrykket over er lik 0 når

$$x = \frac{-b + \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a} \qquad \lor \qquad x = \frac{-b - \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$$

0.3 Polynomdivisjon

0.3.1 Metoder

Når to gitte tall ikke er delelige med hverandre, kan vi bruke brøker for å uttrykke kvotienten. For eksempel er

$$\frac{17}{3} = 5 + \frac{2}{3} \tag{4}$$

Tanken bak (4) er at vi skriver om telleren slik at vi får fram den delen av 17 som er delelig med 3:

$$\frac{17}{3} = \frac{5 \cdot 3 + 2}{3} = 5 + \frac{2}{3}$$

Den samme tankegangen kan brukes for brøker med polynomer, og da kalles det **polynomdivisjon**.

Eksempel 1

Utfør polynomdivisjon på uttrykket

$$\frac{2x^2 + 3x - 4}{x + 5}$$

Svar

Metode 1

Vi gjør følgende trinnvis; med den største potensen av x i telleren som utgangspunkt, lager vi uttrykk som er delelige med telleren.

$$\frac{2x^2 + 3x - 4}{x + 5} = \frac{2x(x + 5) - 10x + 3x - 4}{x + 5}$$

$$= 2x + \frac{-7x - 4}{x + 5}$$

$$= 2x + \frac{-7(x + 5) + 35 - 4}{x + 5}$$

$$= 2x - 7 + \frac{31}{x + 5}$$

Metode 2

(Se utregningen under punktene)

- i) Vi observerer at leddet med den høyste ordenen av x i dividenden er $2x^2$. Dette uttrykket kan vi få fram ved å multiplisere dividenden med 2x. Vi skriver 2x til høgre for likhetstegnet, og subtraherer $2x(x+5) = 2x^2 + 10x$.
- ii) Differansen fra punkt ii) er -7x 4. Vi kan få fram leddet med høyest ordenen av x ved å multiplisere dividenden med -7. Vi skriver -7 til høgre for likhetstegnet, og subtraherer -7(x+5) = -7x 5.
- iii) Differansen fra punkt iii) er 31. Dette er et uttrykk som har lavere orden av x enn dividenden, og dermed skriver vi $\frac{31}{x+5}$ til høgre for likhetstegnet.

$$(2x^{2} + 3x - 4) : (x + 5) = 2x - 7 + \frac{31}{x + 5}$$

$$- (2x^{2} + 10x) - 7x - 4$$

$$- (-7x - 35) - 31$$

Utfør polynomdivisjon på uttrykket

$$\frac{x^3 - 4x^2 + 9}{x^2 - 2}$$

Svar

Metode 1

$$\frac{x^3 - 4x^2 + 9}{x^2 - 2} = \frac{x(x^2 - 2) + 2x - 4x^2 + 9}{x^2 - 2}$$
$$= x + \frac{-4x^2 + 2x + 9}{x^2 - 2}$$
$$= x + \frac{-4(x^2 - 2) - 8 + 2x + 9}{x^2 - 2}$$
$$= x - 4 + \frac{2x + 1}{x^2 - 2}$$

Metode 2

$$(x^{3} - 4x^{2} + 9) : (x^{2} - 2) = x - 4 + \frac{2x + 1}{x^{2} - 2}$$

$$-(x^{3} - 2x)$$

$$- 4x^{2} + 2x + 9$$

$$-(-4x^{2} + 8)$$

$$2x + 1$$

Utfør polynomdivisjon på uttrykket

$$\frac{x^3 - 3x^2 - 6x + 8}{x - 4}$$

Svar

Metode 1

$$\frac{x^3 - 3x^2 - 6x + 8}{x - 4} = \frac{x^2(x - 4) + 4x^2 - 3x^2 - 6x + 8}{x - 4}$$
$$= x^2 + \frac{x^2 - 6x + 8}{x - 4}$$
$$= x^2 + \frac{x(x - 4) + 4x - 6x + 8}{x - 4}$$
$$= x^2 + x + \frac{-2x + 8}{x - 4}$$
$$= x^2 + x - 2$$

Metode 2

$$(x^{3} - 3x^{2} - 6x + 8) : (x - 4) = x^{2} + x - 2$$

$$-(x^{3} - 4x^{2})$$

$$x^{2} - 6x + 8$$

$$-(-x^{2} - 4x)$$

$$-2x + 8$$

$$-(-2x + 8)$$

$$0$$

0.3.2 Delelighet og faktorer

Eksemplene på side 8-11 peker på noen viktige sammenhenger som gjelder for generelle tilfeller:

0.4 Polinomdivisjon

La A_k betegne et polynom A med grad k. Gitt polynomet P_m , da fins polynomene Q_n , S_{m-n} og R_{n-1} , hvor $m \ge n > 0$, slik at

$$\frac{P_m}{Q_n} = S_{m-n} + \frac{R_{n-1}}{Q_n} \tag{5}$$

Språkboksen

Hvis $R_{n-1} = 0$, sier vi at P_m er **delelig** med Q_n .

Eksempel 1

Undersøk om polynomene er delelige med x-3.

a)
$$P(x) = x^3 + 5x^2 - 22x - 56$$

b)
$$K(x) = x^3 + 6x^2 - 13x - 42$$

Svar

a) Ved polynomdivisjon finner vi at

$$\frac{P}{x-2} = x^2 + 8x + 2 - \frac{50}{x-2}$$

Altså er P ikke delelig med x-3.

b) Ved polynomdivisjon finner vi at

$$\frac{K}{x-2} = x^2 + 9x + 14$$

Altså er K delelig med x-3.

0.5 Faktorer i polynomer

Gitt et polynom P(x) og en konstant a. Da har vi at

$$P \text{ er delelig med } x - a \iff P(a) = 0$$
 (6)

Hvis dette stemmer, fins det et polynom S(x) slik at

$$P = (a - x)S \tag{7}$$

Eksempel 1

Gitt polynomet

$$P(x) = x^3 - 3x^2 - 6x + 8$$

- a) Vis at x = 1 løser likningen P = 0.
- b) Faktoriser P.

Svar

a) Vi undersøker P(1):

$$P(1) = 1^3 - 3 \cdot 1^3 - 6 \cdot 1 + 8$$
$$= 0$$

Altså er P = 0 når x = 1.

b) Siden P(1) = 0, er x - 1 en faktor i P. Ved polynomdivisjon finner vi at

$$P = (x-1)(x^2 - 2x - 8)$$

Da 2(-4) = -8 og -4 + 2 = -2, er

$$x^2 - 2x - 8 = (x+2)(x-4)$$

Dette betyr at

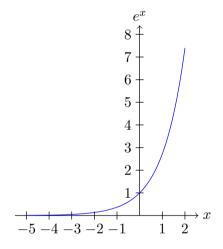
$$P = (x-1)(x+2)(x-4)$$

0.4 Eulers tall

Eulers tall er en konstant som har så stor betydning i matematikk at den har fått sin egen bokstav; e. Tallet er irrasjonalt¹, og de ti første sifrene er

$$e = 2.718281828...$$

De mest fascinerende egenskapene til dette tallet kommer til syne når man undersøker funksjonen $f(x) = e^x$. Dette er en eksponentialfunksjon som er så viktig at den rett og slett går under navnet **eksponentialfunksjonen**. Denne funksjonen skal vi undersøke nærmere i vedlegg ?? og kapittel ??.

¹Og trascendentalt.

0.5 Logaritmer

I MB så vi på potenstall, som består av et grunntall og en eksponent. En **logaritme** er en matematisk operasjon relativ til et tall. Hvis en logaritme er relativ til grunntallet til en potens, vil operasjonen resultere i ekspontenten.

Logaritmen relativ til 10 skrives \log_{10} . Da er for eksempel

$$\log_{10} 10^2 = 2$$

Videre er for eksempel

$$\log_{10} 1000 = \log_{10} 10^3 = 3$$

Følelig kan vi skrive

$$1000 = 10^{\log_{10} 1000}$$

Med potensreglene som ugangspunkt (se MB), kan man utlede mange regler for logartimer.

0.6 Logaritmer

La \log_a betegne logaritmen relativ til a>0. For $m\in\mathbb{R}$ er da

$$\log_a a^m = m \tag{8}$$

Alternativt kan vi skrive

$$m = a^{\log_a m} \tag{9}$$

Eksempel 1

$$\log_5 5^9 = 9$$

Eksempel 2

$$3 = 8^{\log_8 3}$$

Språkboksen

 \log_{10} skrives ofte som \log , mens \log_e skrives ofte som \ln eller (!) \log . Når man bruker digitale hjelpemidler til å finne verdier til logaritmer er det derfor viktig å sjekke hva som er grunntallet. I denne boka skal vi skrive \log_e som \ln .

Logaritmen med e som grunntall kalles den **naturlige logarit**men.

$$\log 10^7 = 7$$

Eksempel 4

$$\ln e^{-3} = -3$$

0.7 Logaritmeregler

Merk: Logaritmereglene er her gitt ved den naturlige logaritmen. De samme regelene vil gjelde ved å erstatte l
n med \log_a , og e med a, for a>0.

For x, y > 0 har vi at

$$ln e = 1$$
(10)

$$ln 1 = 0$$
(11)

$$ln(xy) = ln x + ln y$$
(12)

$$\ln\left(\frac{x}{y}\right) = \ln x - \ln y \tag{13}$$

For et tall y og x > 0, er

$$ln x^y = y ln x$$
(14)

Eksempel 1

$$\ln\left(ex^{5}\right) = \ln e + \ln x^{5} = 1 + 5\ln x$$

Eksempel 2

$$\ln \frac{1}{2} = \ln 1 - \ln 2 = \ln 2$$

Logaritmerregler (forklaring)

Likning (10)

$$\ln e = \ln e^1 = 1$$

Likning (11)

$$\ln 1 = \ln e^0 = 0$$

Likning (12)

For $m, n \in \mathbb{R}$, har vi at

$$\ln e^{m+n} = m+n$$
$$= \ln e^m + \ln e^n$$

Vi setter¹ $x = e^m$ og $y = e^n$. Siden $\ln e^{m+n} = \ln(e^m \cdot e^n)$, er da

$$\ln(xy) = \ln x + \ln y$$

Likning (13)

Ved å undersøke $\ln a^{m-n}$, og ved å sette $y = a^{-n}$, blir forklaringen tilsvarende den gitt for likning (12).

Likning (14)

Siden
$$x=e^{\ln x}$$
 og $^2\left(e^{\ln x}\right)^y=e^{y\ln x}$, har vi at
$$\ln x^y=\ln e^{y\ln x}$$

$$=y\ln x$$

 $^{^1{\}rm Vi}$ tar det her for gitt at alle positive tall forskjellig fra 0 kan uttrykkes som et potenstall.

²Se potensregler i MB.

0.6 Forklaringer

0.4 Polynomdivisjon (forklaring)

Gitt polynomene

 P_m , hvor ax^m er leddet med høyest grad

 Q_n , hvor bx^n er leddet med høyest grad

Da kan vi skrive

$$P_m = \frac{a}{b}x^{m-n}Q_n - \frac{a}{b}x^{m-n}Q_n + P_m$$

Vi setter $U = -\frac{a}{b}x^{m-n}Q_n + P_m$, og merker oss at U nødvendigvis har grad lavere eller lik m-1. Videre har vi at

$$\frac{P_m}{Q_n} = \frac{a}{b}x^{m-n} + \frac{U}{Q_n} \tag{15}$$

La oss kalle det første og det andre leddet på høgresiden i (15) for henholdsvis et "potensledd' og en "resterende brøk". Ved å følge prosedyren som ledet oss til (15), kan vi også uttrykke $\frac{U}{Q_n}$ ved et "potensledd" og et "resterende ledd". Dete "potensleddet" vil ha grad mindre eller lik m-1, mens telleren i det "resterende leddet" vil ha grad mindre eller lik m-2. Ved å anvende (15) kan vi stadig lage nye "potensledd" og "resterende ledd" fram til vi har et "resterende ledd" med grad n-1.

0.5 Faktorisering av polynom (forklaring)

P er delelig med $x - a \Rightarrow P(a) = 0$.

For et polynom S har vi av (5) at

$$\frac{P}{x-a} = S$$

$$P = (x-a)S$$

Da er åpenbart x = a en løsning for likningen P = 0.

P er delelig med $x - a \Leftarrow P(a) = 0$.

Av (5) finnes et polynom S og en konstant R slik at

$$\frac{P}{x-a} = S + \frac{R}{x-a}$$

$$P = (x-a)S + R$$

Siden P(a) = 0, er 0 = R, og da er P delelig med x - a.